

REFLEKSJE METODOLOGICZNE I TERMINOLOGICZNE

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE
Tom LXIII, zeszyt 8 – 2015

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2015.63.8-3>

ANDRZEJ MARYNIARCZYK SDB

ANALOGICZNA TEORIA ZNACZENIA TERMINÓW JĘZYKOWYCH ELEMENTY METAFIZYKI JĘZYKA

AN ANALOGICAL THEORY OF THE MEANING OF LINGUISTIC TERMS:
ELEMENTS OF THE METAPHYSICS OF LANGUAGE

A b s t r a c t

In realist philosophy, analogy is a basic way of knowing the wealth of the world of persons and things as well as protects human knowledge against reductionism. Analogical knowledge is grounded on the analogical way beings exist, that is, is genetically and structurally combined with things. Analogy allows to cognitively encompass both particular things and the whole of the world of nature and culture, while saving the plurality of beings composing it. A theory of the meaning of linguistic terms, built on analogy, yields a basis for apprehending the deepest structure of a thing in the meaning of a given name, since it points to the necessary internal organization of the content of a denoted thing, which decides for the name that it properly and adequately understands a denoted thing.

Key words: analogy, relationship, meaning, language, metaphysics, cognitive realism.

1. TYTUŁEM WSTĘPU

Warto sobie uświadomić, że pierwsze traktaty, które można nazwać traktatami z teorii języka, to właśnie traktaty filozoficzne, a mianowicie Platona

---

Prof. dr hab. ANDRZEJ MARYNIARCZYK SDB – kierownik Katedry Metafizyki na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: maryniar@kul.pl

dialog *Kratylos* i Arystotelesa traktaty *Peri hermeneias*, *Kategorie* czy *Analityki I* i *Analityki II*, w których odnajdujemy pierwsze teorie i koncepcje języka, jego natury i funkcji.

Dociekania, które w podtytule tego artykułu zostały nazwane „elementami metafizyki języka”, tym się różnią od innych analiz języka, że głównym pytaniem, na jakie poszukuje się odpowiedzi, jest następujące: dzięki czemu istnieje język i co go konstytuuje? Dzięki czemu istnieją pojęcia i terminy (słowa) i co je konstytuuje? Z tej racji mówimy o ugruntowaniu gramatycznej struktury języka w strukturze bytu. I tak język podmiotowo orzecznikowy typu: „Jan jest nauczycielem”, „Konstytucja jest ważnym dokumentem” – jest ugruntowany w strukturze substancjalno-przypadłościowej bytu, gdzie podmiot w zdaniu odpowiada substancji, orzecznik zaś przypadłościom. Podobnie mamy do czynienia z językiem podmiotowo-orzeczeniowym typu: „Jan istnieje”, „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej istnieje”, który ugruntowany jest w strukturze bytu złożonego z istoty i istnienia, gdzie podmiot w zdaniu wskazuje na istotę, a orzeczenie na istnienie. O podobnym ugruntowaniu w strukturze rzeczy możemy mówić w przypadku pojęć, które odsłaniają koniecznościowy układ treści w rzeczy (np. ‘człowiek’, ‘konstytucja’, ‘prawo’, ‘relacja’ itp.).

W metafizycznych dociekaniach nad językiem obowiązują dwie triady, których nie można rozdzielać i separować, jeśli chcemy zachować pełną komunikację językową. Jedna dotyczy genezy języka i jest nią: rzeczywistość-poznanie-język lub przedmiot-myśl-słowo, a druga dotyczy funkcji języka: semantyczna-syntaktyczna-pragmatyczna. Głównym celem języka, z punktu widzenia metafizyki, jest nie tyle definiowanie przedmiotów, co naprowadzanie na ich widzenie lub na widzenie elementu, który jest istotny dla poznania rzeczy. Absolutyzacja któregoś z tych aspektów lub redukcja sprawia, że w komunikacji językowej tracimy kontakt z rzeczywistością.

Postawą analogii, którą posługujemy się w poznaniu metafizycznym, w języku metafizyki, w interpretacji pojęć i terminów, są relacje. Innymi słowy, analogia to teoria relacji. Z tej racji problematyka ta w sposób naturalny wpisuje się temat symposium: „Terminy i relacje...”.

II. TEORIE ZNACZENIA TERMINÓW JĘZYKOWYCH

Zwykle stawiamy pytanie, co znaczy termin „konstytucja”, „prawo”, „człowiek” itd., i staramy się podać jakąś definicję. Na terenie filozoficznej semio-

tyki można wyróżnić co najmniej sześć nośnych teorii znaczenia, które nie tylko „zadomowiły się w filozofii i logice, lecz również w teoriach językoznawczych czy nawet literaturoznawczych” (Marciszewski, 1977: 90). Są to: asocjonistyczna, konotacyjna, idealistyczna (ontologiczna), abstrakcjonistyczna oraz aspektywna i wreszcie analogiczna teoria znaczenia. Cechą charakterystyczną teorii asocjonistycznej jest to, że znaczenie umieszcza się sferze psychicznej (znaczenie jest zjawiskiem psychicznym). Cechą wyróżniającą teorię konotacyjną jest to, że znaczenie umieszcza się w dziedzinie materialnej (wskazuje się na właściwości obiektów fizycznych), cechą charakterystyczną zaś teorii idealistycznej (ontologicznej) jest to, że znaczenie umieszcza się jakby w „trzecim świecie”, świecie idealnym czy świecie możliwym (stąd nazwa ontologiczna). Z kolei aspektywna teoria znaczenia wskazuje na cechę przedmiotu, którą określa termin, a analogiczna na relacje, będące podstawą znaczenia danego terminu. Przyjrzymy się choćby tylko pobieżnie tym teoriom.

ASOCJONISTYCZNA TEORIA ZNACZENIA swe sformułowanie zawdzięcza empirystom brytyjskim¹, a rozpowszechnienie – XIX-wiecznej psychologii. Koncepcja ta wpłynęła na językoznawstwo, czego przykładem była sformułowana przez Stanisława Szobera definicja znaczenia: „znaczenie realne wyrazu jest to ustalone na drodze doświadczenia wewnętrzznego skojarzenie wyobrażenia językowego z ułamkowo odtwarzanym wyobrażeniem pozajęzykowym” (cyt. za: Marciszewski, 1977: 91). Teoria ta była modyfikowana przez Kazimierza Ajdukiewicza. Przy tego rodzaju rozumieniu znaczenia termin „konstytucja” czy „prawo” oznacza jakieś skojarzenie, które te terminy wywołują w naszej wyobraźni.

KONOTACYJNA TEORIA ZNACZENIA także wyprowadzana jest od empirystów brytyjskich. Jej autorem jest John Stewart Mill. W ramach tej teorii rozróżnia się termin „konotacja” od słowa „znaczenie” (Tadeusz Kotarbiński, terminy te utożsamia, Kazimierz Ajdukiewicz rozróżnia). Konotacja przysługuje tylko nazwom, i to takim, które nie są imionami własnymi. Przez konotację rozumie się „treść charakterystyczną dla danej nazwy. Stąd definicja: „Konotacja (znaczenie) nazwy N jest to zespół cech taki, że przysługuje wszystkim desygnatom nazwy N i tylko im” (Marciszewski, 1977: 92). A zatem zgodnie z tym rozumieniem znaczenie słowa „konstytucja” lub

---

¹ W swoim klasycznym sformułowaniu, pochodzącym od Johna Locka, brzmi: „przez ustawiczne powtarzanie powstaje tak ściśle powiązanie między określonymi dźwiękami i odpowiadającymi im ideami, że skoro tylko się je usłyszy, prawie tak samo szybko wywołują pewne idee, jak gdyby faktycznie pobudzały zamysły te właśnie rzeczy, które zdolne są je wywołać” (J. Locke, 1955, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum J.B. Gawecki, Warszawa, 17).

„prawo” wskazuje na zespół cech, jakie zawsze przysługują wszystkim desygnatom nazwy „konstytucja” lub „prawo”, np. nazwom „konstytucja Polski”, „konstytucja zakonna”, itp.

IDEALISTYCZNA KONCEPCJA ZNACZENIA związana jest z takimi nazwiskami, jak Edmund Husserl, Roman Ingarden, Gilbert Ryle, Karl Popper. Według tej teorii znaczenie nazwy jest już nową rzeczywistością, nowym przedmiotem, który przynależy do tzw. „trzeciego świata”. Ów trzeci świat dzieli się na świat przedmiotów idealnych oraz przedmiotów intencjonalnych (Marciszewski, 1977 : 93). Według zatem tej teorii znaczenia termin „konstytucja” czy „prawo” oznacza idealny wzorzec niejako prawzór konstytucji lub idealny wzorzec praw.

ABSTRAKCYJNY TEORIA ZNACZENIA została sformułowana przez Kazimierza Ajdukiewicza i Rudolfa Carnapa. Jeśli w poprzednich teoriach znaczenie wskazywało na jakiś „przedmiot” przynależący do dziedziny przedmiotów psychicznych, materialnych, idealnych lub intencjonalnych, to zgodnie z tą teorią znaczenie traktuje się jako „element samego języka”, to znaczy analizę chce się skoncentrować na samym terminie bez odnoszenia do jakiejś rzeczywistości pozajęzykowej. Z tej racji wprowadza się pojęcie równoznaczności jako pewnej równoważności i definiuje się znaczenie wyrażenia W jako „ta właściwość, która jest wspólna wyrażeniu W oraz wszystkim (i tylko) wyrażeniom z nim równoznacznym” (Marciszewski, 1977 : 96). Zamiast „wspólna właściwość” mówi się o „wspólnej klasie” wyrażen równoznacznych². Znaczenie zatem nazw „konstytucja”, „prawo” wskazuje wspólną klasę jakichś przedmiotów.

ASPEKTYWNA TEORIA ZNACZENIA, która jest charakterystyczna dla realizmu poznawczego, współcześnie rozwijana na terenie filozofii polskiej przez Mieczysława A. Krapca (zob. Krapiec, 1995), Antoniego B. Stępnia, Edmunda Morawca i innych. Zgodnie z tą teorią znaczenie danej nazwy wskazuje na istotowy lub przypadłościowy aspekt rzeczy. Termin „konstytucja” oznacza określony dobór praw, a termin „prawo” wskazuje na specyficzny aspekt reguły, która odnosi się do życia ludzkiego.

ANALOGICZNA TEORIA ZNACZENIA jest najbliższa teorii konotacyjnej lub aspektywnej. Znaczenie bowiem terminów wiąże się ze wskazaniem na określone właściwości realnych rzeczy³. Teoria ta wyrasta zasadniczo (choć

---

² To ujęcie „klasowe” jest preferowane w teoriach logicznych, gdyż pozwala posługiwać się aparaturą pojęciową teorii mnogości.

³ Analogia w filozofii jest „bramą”, która prowadzi do realistycznego poznania świata osób i rzeczy. Kto przez tę bramę nie wejdzie, chodzi jakby po obrzeżach filozofii, bez szansy na

nie tylko) z języka metafizyki (Arystotelesa, św. Tomasza, Kajetana, Gilsona, Maritaina, Krapca). Teoria analogii jest związana przede wszystkim z językiem naturalnym i z językiem, którym chcemy opisać przedmioty realnego świata⁴.

III. ANALOGICZNA TEORIA ZNACZENIA I JEJ SPECYFIKA

W analogicznej teorii znaczenia przyjmuje się, że nazwa-termin wskazuje na określony układ relacji (wewnętrznych lub zewnętrznych), jakie zachodzą między elementami złożeniowymi w bytach, a także między samymi bytami. Termin „człowiek” oznacza „istotę złożoną z duszy i ciała”, a termin „konstytucja” oznacza dokument zawierający przepisy o „podstawowych prawa i obowiązkach”, termin „prawo” wskazuje na ‘relację powinności, jaka zachodzi między jednym a drugim człowiekiem’ czy instytucją.

1. SŁOWO „ANALOGIA”

Termin „analogia” jest pochodzenia greckiego i w języku łacińskim ma swój odpowiednik w wyrażeniu *aequa ratio*. Jest on złożony z przysłówka *aná*, który wskazuje na jakiś stan zwielokrotnienia (np. „po dwa”, „po trzy”), oraz rzeczownika *logos*, wyprowadzanego od czasownika *légein* – „mówić”, „orzekać”. Słowo „analogia” oznacza zatem ‘orzekanie o wielu rzeczach na podstawie dostrzeżonego między nimi podobieństwa’, zwielokrotnione poznanie, zwielokrotnione ujęcie. Orzekamy o wielu rzeczach, gdy używamy takich wyrażań, jak np.: świat, rzeczywistość, ale także człowiek, konstytucja, prawo. Słowo „konstytucja” wskazuje na specyficzny

---

dotarcie do prawdziwie filozoficznego poznania. Specyfiką poznania analogicznego jest to, że ujmujemy w nim to, co wspólne dla wielu odmiennych rzeczy, i to, co jednoczące dla tego, co wielorako złożone. Zachowujemy przy tym świadomość różnorodności i niepowtarzalności rzeczy. Analogia jest zatem metodą poznawania wielu rzeczy (lub wielu elementów w rzeczy) jednocześnie, na podstawie dostrzeżenia podobieństwa pomiędzy nimi (czy w nich).

⁴ „Znajomość analogii tak jest konieczna, że bez niej nikt nie może uprawiać metafizyki – a i w innych naukach z jej niezajomości płynie wiele błędów” – odnotował na przełomie XV i XVI wieku jeden z wybitniejszych komentatorów św. Tomasza z Akwinu, Thomas De Vio (Caietanus), zwany po polsku Kajetanem. Dzieje filozofii potwierdzają słuszność tego spostrzeżenia. Analogia dostrzegana tak w istnieniu rzeczy, jak i w poznaniu oraz orzekaniu chroni nas przed redukcją i absolutyzacją jakiegoś fragmentu rzeczywistości.

układ praw, a słowo „prawa” oznacza specyficzne odniesienie (relację) jednego człowieka do drugiego.

W STRUKTURZE KAŻDEJ ANALOGII WYRÓŻNIAMY ANALOGAT, ANALOGON ORAZ RELACJE. Analogatami są podmioty (lub przedmioty) przyporządkowania, analogon to wspólna doskonałość, relacja zaś jest tym, ze względu na co rozważamy określone przyporządkowanie elementów lub bytów.

Termin „analogia” występował głównie w matematyce na oznaczenie podobieństwa stosunku, jaki zachodzi pomiędzy proporcjami określonych liczb. Na przykład stosunek liczb 2:6 i 3:9 określano jako analogiczny. Zachodzi tu podobieństwo potrójnego stosunku między tymi parami liczb. Model analogii proporcji matematycznej został wykorzystany w średniowieczu przez Kajetana do ukazywania podobieństwa proporcji, jakie zachodzą między elementami złożeniowymi w bytach.

Z czasem zaczęto posługiwać się terminem „analogia” na oznaczenie ‘specyficznego sposobu poznania i orzekania o rzeczach realnych’, którego podstawą jest dostrzeżone podobieństwo czy to w strukturach rzeczy, czy w ich istnieniu i działaniu.

W rozumieniu potocznym mówimy o analogii wszędzie tam, gdzie występuje jakieś podobieństwo, np. o analogii między skrzydłami ptaka i samolotu, postępowaniem jednego człowieka i drugiego. Analogia wskazuje więc na pewne podobieństwo, które zachodzi w działaniu, postępowaniu czy istnieniu bytów.

Mieczysław A. Krąpiec wyjaśnia, że: „na terenie filozofii analogia oznacza relacyjną jedność tego, co złożone, odpowiedni stosunek, proporcję, a także podobieństwo pomiędzy tym, co zasadniczo różne. Analogia dotyczy przede wszystkim sposobu bytowania realnych rzeczy, a następnie sposobu poznania, orzekania oraz wnioskowania (zw. heurrezą pojęć). Stąd rozróżniamy: analogię bytu, analogię poznania, analogię orzekania i analogię wnioskowania” (Krąpiec, 2005: 447-448).

Analogia w filozofii, a także w innych naukach, dość często jest zawężana do dziedziny poznania i orzekania. Należy zauważyć, że przede wszystkim oznacza ona sposób bytowania złożonych konkretów i mnogich rzeczy. Dostrzeżony fakt pluralizmu bytów oraz ich wewnętrzne złożenie, a równocześnie doświadczany fakt ich organicznej jedności i całości określany jest jako analogiczny⁵. Słabością filozofii nowożytnej i współczesnej jest m.in.

---

⁵ Tak rozumiana problematyka analogii sięga korzeniami filozofii Platona, a nawet Anaksagorasa, który wskazywał na proporcjonalny układ sił przyrody, jako sposób jej bytowania.

wyrugowanie z filozofii analogii, jako narzędzia poznania filozoficznego, a także z filozoficznych i lingwistycznych teorii znaczenia.

2. SPECYFIKA BYTOWANIA ANALOGICZNEGO

Dostrzeżenie i odkrycie faktu, że byty istnieją analogicznie, a nie jednoznacznie, stanowi podstawę analogicznego poznania. Co to jednak znaczy, gdy mówimy, że byty jako takie istnieją analogicznie (analogia wewnątrzbytowa) oraz że cała rzeczywistość istnieje analogicznie (analogia międzybytowa)?

Mówiąc o analogicznym bytowaniu rzeczy (analogia wewnątrzbytowa), wskazujemy na fakt, że byty, które są złożone z różnorodnych elementów (konstrytuwnych, integrujących, doskonałościowych itd.), tworzą równocześnie naturalną całość i jedność. Nie istnieje bowiem człowiek jako „oko” i „ucho”, i „ręka”, i „noga”, lecz jako organiczna całość i jedność. Nie jest to jednak jedność absolutna. Jedność ta, jak i całość, jest wyznaczona jednością relacji, jakie występują między elementami, z których złożony jest człowiek, a które pozostają w stosunku do siebie w określonej proporcji podobieństwa. Całość i jedność przedmiotów, którą odkrywamy podczas doświadczenia bytowania konkretów, takich jak np. drzewo, człowiek, kwiat, nie jest całością i jednością jednorodną, lecz analogiczną. W przeciwnym razie nie istniałby Jan, lecz „ucho” i „oko”, i „ręka”, i „noga”, które tworzą agregat części zwanych Janem. Tymczasem tak nie jest; elementy te tworzą naturalną, aczkolwiek analogiczną całość i jedność. I tak się ma z istnieniem wszystkich rzeczy⁶.

Krąpiec wyjaśnia: „Mówiąc o składnikach bytu, mamy na myśli nie typ złożenia, z jakim spotykamy się w dziedzinie sztuki czy rzemiosła, gdzie części składowe są wyprodukowane wcześniej niż całość, którą tworzą. W porządku natury to całość jest racją części, ale zarazem ta całość złożona jest z części. Pomiędzy «częściami», jako składnikami bytu, i całością

Platon natomiast traktował świat rzeczy materialnych, jako niosący w sobie podobieństwo (analogię) do świata idei. Platońska koncepcja analogii stanęła u podstaw tzw. analogii atrybucji (przyporządkowania), Anaksymandra zaś u podstaw wyodrębnienia analogii proporcji. U Arystotelesa możemy odnaleźć podstawę do wyróżnienia analogii bytowej, analogii atrybucji, analogii proporcjonalności matematycznej, a także analogii metaforycznej. Rozumienie analogii jest ściśle przyporządkowane do rozumienia bytu. Nic więc dziwnego w tym, że wraz z odkryciem egzystencjalnej koncepcji bytu pojawiło się nowe rozumienie analogii, a zwłaszcza analogii proporcji (ogólnej, metafizycznej i transcendentalnej).

⁶ Tylko twory matematyczne i przedmioty niezłożone mogłyby istnieć jednoznacznie.

istnieje konieczny (niekiedy względnie konieczny) związek relacyjny. Relacje realne, wiążące części w jedną całość, przebiegają na linii części – całość oraz na linii części – części. Tych «części-czynników» tworzących jeden byt (np. konkretnego człowieka) jest ponadwyobrażalna ilość [...] a wszystkie te części są związane realnymi relacjami między sobą, tworząc całość.

W filozoficznym poznaniu wyróżniamy równie doniosłe złożenia, tzw. składniki substancjalne i przypadłościowe, złożenie z materii i formy; składniki bytowe dotyczące substancji i przypadłości, jakimi są istota i istnienie. Wszystkie te części wzajemnie przyporządkowane tworzą jedną, związaną relacjami, istotną całość konkretnego bytu, którą to sieć realnych, konkretnych relacji w istniejącym bycie określa się ogólnie jako relację możliwości do aktu, możliwości aktualizowanej przez jeden akt (w człowieku: samodzielnie istniejącą duszę). Zauważamy sieć realnych relacji, spinających w jedno przeróżne korelaty, jako realne części organizmu. [...]. Taką relacyjną tożsamość bytu, przy jego zmiennościach relacji, nazywamy analogią wewnątrzbytową. Każdy realnie istniejący byt przygodny jest zatem sam w sobie analogiczny ze względu na to, że jest wewnętrznie złożony z różnorodnych «części», pozostających w stosunku do siebie i do całości w relacjach wyznaczających ostatecznie tożsamość bytu, mimo nieustannej zmienności jego części” (Krapiec, 2005: 448-449).

ODKRYCIE TEGO RODZAJU SPOSOBU BYTOWANIA RZECZY NAZWANO W FILOZOFII *ANALOGICZNYM SPOSOBEM BYTOWANIA* ALBO *ANALOGIĄ BYTU*.

Oprócz analogii wewnątrzbytowej, odkrywamy też analogię międzybytową. Cała rzeczywistość istnieje analogicznie. Różnorodne byty tworzą analogiczną całość, którą nazywamy światem lub rzeczywistością. Odkrywamy, że świat, który nas otacza i w którym żyjemy, nie jest jakimś jednorodnym monolitem (monizm), nie jest samym procesem, w którym nie ma nic stałego ani tożsamego, nie jest też zbiorem monad, z których każda jest światem dla siebie, ale jest światem różnorodnych bytów, które tworzą analogiczną całość świata i jego jedność. Nie jest to jedność typu monistycznego, lecz jedność analogiczna. Jedność ta może być nabudowana na tym, że odkrywamy, że każda rzecz tym się charakteryzuje, że istnieje i ma sobie właściwą treść (istnieje jako Jan, Ewa, czerwona róża itd.). Fakt ten wyrażamy w ten sposób, że orzekamy, iż wszystko, co realnie istnieje, nazywamy bytem. Czynimy tak ze względu na akt istnienia tej rzeczy i jej treści. Możemy też zatrzymać się nad innymi relacjami międzybytowymi, jak np. przyporządkowaniem bytów do intelektu i woli Stwórcy oraz twórcy. W ten sposób odkrywamy, że byty są też prawdą, dobrem i pięknem i że ową

prawdę, dobro i piękno realizują w sobie analogicznie (nie zaś jednoznacznie). Nie są bowiem odbiciem jakiejś jednej prawdy (idei), ale każdy z nich realizuje sobie właściwą prawdę (ideę).

Analogiczny sposób istnienia bytów znajduje także odbicie w naszym poznaniu spontanicznym. W nim bowiem wskazujemy na całość złożonych rzeczy, a nie na ich elementy. Gdy więc mówimy, że Jan, drzewo, krzesło itp. istnieją analogicznie i tworzą rzeczywistość (świat), stwierdzamy, że dany nam w doświadczeniu i poznaniu byt, jako wielorako złożony i mnogi, realizuje się w bytowaniu jako naturalna całość i jedność. Pozwala to dostrzec i uznać, z jednej strony, bogactwo zróżnicowania poszczególnych bytów, z drugiej – ich podobieństwo i wewnętrzną jedność. Zadaniem więc poznania analogicznego, którym posługujemy się w metafizyce realistycznej, jest odkrycie podobieństwa między rzeczami, dostrzegając równocześnie ich odrębności i specyfiki. Dzięki temu tak w rozumieniu, jak i w interpretacji rzeczywistości nie dochodzi do redukcji świata zwierząt do świata roślin, osób do rzeczy, tego, co duchowe, do tego, co materialne, tego, co jednostkowe, do tego, co ogólne, itd. Innymi słowy, unikamy pułapki, w którą można łatwo wpaść, utożsamiając sposób poznania i orzekania o rzeczach ze sposobem ich istnienia. Jedność i całość świata bytów realnych jest jednością analogiczną. Stąd takie wyrażenia, jak „przyroda”, „natura”, „rzeczywistość” są wyrażeniami analogicznymi.

3. ANALOGIA W POZNANIU I POJĘCIOWANIU

Analogia poznania jest ściśle związana z analogią bytowania poszczególnych przedmiotów, jak i całej rzeczywistości. Należy zaznaczyć, że w metafizyce poznanie analogiczne jest odpowiedzią na analogiczny sposób istnienia bytów. Byty, będąc złożone i mnogie, istnieją jako całości organiczne i domagają się takiego typu poznania, który by ujął tę specyfikę bytów.

W ramach ogólnej teorii poznania rozróżnia się między poznaniem jednoznacznym, które może być stosowane do przedmiotów niematerialnych i prostych (a także konstruktów matematycznych oraz wytworów techniki), a poznaniem wieloznacznym jako niewartościowym oraz analogicznym. To ostatnie występuje wszędzie tam, gdzie przedmiot poznania jest złożony, a rzeczywistość różnorodna i mnoga.

Mieczysław A. Krąpiec wyjaśnia: „Tak rozumiane analogiczne poznanie jest poznaniem konkretystycznym – nie abstrahuje od niczego, ale ujmuje konkretne relacje przebiegające przez (węższy lub szerszy) krąg bytów,

dając w efekcie mniej lub bardziej generalne, analogiczne poznanie. Różni się ono od poznania jednoznacznego większą wiernością wobec rzeczywistości, gdyż ujmuje konkretne relacje, o ile one wiążą ze sobą w szerszym lub węższym zakresie korelaty bytowe. Jest to zatem poznanie i konkretyzacyjne, i generalizujące zarazem, i nieodrywające nas od rzeczywistości, w przeciwieństwie do poznania abstrakcyjnego i jednoznacznego, które jest typem poznania bardziej ścisłego, ale zarazem mniej realnego, albowiem ujmuje niektóre tylko cechy rzeczy, pomijając (abstrahując od) wszystkie inne, które nie stanowią przedmiotu zainteresowania” (Krapiec, 2005: 454).
NIC WIĘC DZIWNEGO, ŻE ANALOGICZNE ZNACZENIE TERMINÓW WIĄŻE NASZE POZNANIE Z REALNYMI I KONKRETNymi BYTAMI.

Odnosnie do analogii poznania możemy wyróżnić analogię pojęciowania, orzekania oraz wnioskowania – heurystyki służącej do odkrywania nowych praw. Podstawą poznania i orzekania analogicznego, jak i analogicznego wnioskowania jest dostrzeżenie podobieństwa (nie jednoznaczności czy tożsamości), jakie zachodzi między rzeczami, zjawiskami lub zdarzeniami bądź ich składnikami. PODOBIENSTWO MOŻE DOTYCZYĆ NP. PODOBNYCH FUNKCJI (np. przyczynowania), w jakich występują różne byty (analogia atrybucji), UKŁADU I PROPORCJI ELEMENTÓW, jakie występują w różnych bytach (analogia proporcji), a także PODOBNYCH PRZEŻYĆ, jakich doznaje poznający podmiot w odniesieniu do różnych rzeczy (analogia metaforyczna).

W ZALEŻNOŚCI OD TEGO, CO STANOWI PODSTAWĘ DOSTRZEŻONEGO PODOBIENSTWA POMIĘDZY PRZEDMIOTAMI, ZWYKŁO SIĘ WYODRĘBNIĄĆ RÓŻNE TYPY ANALOGII. Jedne z nich mają zastosowanie w poznaniu realistycznym (np. ANALOGIA ATRYBUCJI I PROPORCJI), inne zaś nie (np. ANALOGIA METAFORYCZNA). Z tej racji możemy mówić o analogiach, które mają zastosowanie w filozofii (analogiach filozoficznych) oraz o analogiach, które mają zastosowanie np. w literaturze, Biblii, teologii czy w poznaniu spontanicznym (analogie niefilozoficzne).

4. ANALOGIE FILOZOFICZNE

Do analogii filozoficznych włączamy tego typu analogie, które są narzędziem poznawania i orzekania o realnie istniejących rzeczach. Podstawą zatem podobieństwa, na którym nabudowana jest analogia, jest właściwością realnych rzeczy.

4.1. ANALOGIA ATRYBUCJI (przyporządkowania). Podstawą analogii przyporządkowania jest dostrzeżenie realnych związków przyczynowych, jakie

występują między analogatem głównym a przyporządkowanymi do niego przedmiotami. Przyporządkowanie to może być odniesione:

a) do czegoś jednego (tzw. analogia *pros hen – ad unum*) lub

b) od jednego (*eph' henós – ab uno*). Przykładem takiej analogii jest orzekanie o pokarmie, powietrzu, wodzie, że są zdrowe. Mówimy: zdrowe powietrze, zdrowe jabłko, zdrowa woda. Podstawą tego typu poznania jest dostrzeżone relacji odniesienia do (podobieństwo przyczynowania) zdrowia człowieka przez pokarm, powietrze czy wodę.

Przyporządkowując więc wodę, pokarm do zdrowia człowieka, nazywamy je zdrowymi. W podobnej sytuacji jesteśmy gdy mówimy o jakimś dokumencie, że jest: konstytucją polską, konstytucją francuską itd. w przyporządkowania do „konstytucji w ogóle”.

Przykładem analogii przyporządkowania od jednego jest orzekanie podobieństwa między obrazami a Rembrantem, gdy one pochodzą od niego. Podobnie gdy będziemy mówili o jakichś prawach jako konstytucyjnych, jakichś przywilejach konstytucyjnych, obowiązkach konstytucyjnych itd.

W pierwszym i drugim przykładzie mamy do czynienia z dostrzeżeniem podobieństwa pochodzenia różnych rzeczy (obrazów, bytów) od tej samej przyczyny (od jednego).

W każdym z tych przypadków potrzebna jest wcześniejsza znajomość analogatu głównego, np. zdrowia, gdy orzekamy o zdrowym jabłku, wodzie itd. czy konstytucji, gdy orzekamy o polskiej czy francuskiej konstytucji, czy zakonnych konstytucjach itp.⁷

Fakt ten każe nam patrzeć na analogię atrybucji jako na narzędzie, które ma ograniczony zasięg stosowania w filozofii realistycznej. Nie możemy uczynić z niej narzędzia poznania całej rzeczywistości w aspekcie transcendentnym, tzn. nie moglibyśmy orzekać o bytach pojęć transcendental-

---

⁷ Mieczysław A. Krapiec wyjaśnia: Analogię przyporządkowania (atrybucji) określił Arystoteles terminem «πρὸς ἓν» [pros hen] lub «ἐφ' ἑνός» [eph' henos], w związku z jej odniesieniem «do jednego» lub «od jednego». Później, w ramach filozofii i teologii, analogia atrybucji została użyta w celu ukazania charakteru związku Boga i bytów przygodnych. Analogatem głównym w takim poznaniu bytu miałby być sam Bóg, a wszystkie inne byty uzyskiwałyby rozumienie jedynie przez relację-przyporządkowanie do Boga, który jest sprawcą, wzorem i celem wszystkich bytów. Jednak takie właśnie rozumienie bytu jest mylne, ponieważ Bóg nie jest jakąś racją pośredniczącą w rozumieniu innych bytów jako analogatów mniejszych. Przeciwnie, proces analogicznego poznania jest tu odwrotny – nie jest tak, że najpierw poznajemy Boga, by za pośrednictwem takiego poznania poznać byty przygodne, a następnie, jako ich ostateczne uniesprzecznienie, dostrzegamy konieczność istnienia Boga. Bóg nie pośredniczy w poznaniu innych bytów – to Bóg ukazuje się poznany przez inne byty, a więc – pośrednio. Jest On punktem dojścia, a nie jakimś «a priori» w poznawaniu bytów” (Krapiec, 2005 : 457).

nych z tej racji, że wymagałoby to wcześniejszej znajomości ich treści. Tak jak orzekając o jabłku, że jest zdrowe, musimy wiedzieć, co to jest zdrowie. Tak samo orzekając o rzeczach, że są bytami, musielibyśmy wcześniej wiedzieć, co to znaczy być bytem w ogóle.

4.2. ANALOGIA PROPORCJI. Oparta jest na dostrzeżonym podobieństwie proporcji, jaka zachodzi między elementami złożeniowymi w bytach lub między bytami. W zależności od tego, między którymi elementami złożeniowymi (koniecznymi kategorialnymi czy transcendentalnymi, czy też niekoniecznymi) ujmujemy podobieństwo proporcji, będziemy mieli różne typy analogii proporcji.

Nazywając jakiś dokument „konstytucją”, wskazujemy na tekst, w którym są zawarte określone prawa, występujące we wzajemnym powiązaniu (relacjach), bez których dokument nie może być nazwany konstytucją w ogóle czy konstytucją europejską, polską, francuską, zakonną itp.

a) *Analogia proporcji ogólnej*. Gdy podobieństwo proporcji dotyczy elementów niekoniecznych, mamy do czynienia z analogią proporcji ogólnej. Gdy np. podstawą orzekania analogicznego jest proporcja między nogami a tułowiem u kota, psa czy konia, mówimy o istotach czworonożnych; gdy podstawą podobieństwa jest proporcja między tułowiem a owłosieniem, orzekamy wówczas o nich jako istotach owłosionych itd. Wyrażeniem analogicznym, które tworzymy i które orzekamy o kocie, psie czy koniu, jest wyrażenie „istota czworonożna” czy „istota owłosiona”.

b) *Analogia proporcji metafizycznej*. Gdy podstawą analogii poznania (orzekania) jest podobieństwo proporcji między elementami koniecznymi, lecz nie transcendentalnymi, mamy do czynienia z analogią metafizyczną (bytową). Elementy bowiem proporcji są elementami bytowymi (metafizycznymi). Gdy np. podstawą analogii poznania (i orzekania) jest proporcja między materią a formą, duszą a ciałem w zwierzętach i w człowieku, wówczas orzekamy o nich, że są istotami żywymi. Proporcja, na którą tu wskazujemy, przedstawia się następująco: „Jan do swojej duszy” ma się tak jak „kot do swojej duszy”, jak „roślina do swojej duszy” itd. Ze względu na tę proporcję, orzekamy o tych bytach, że są to „istoty żywe”. Wyrażeniem analogicznym, które formułujemy i które orzekamy o człowieku, roślinie i zwierzęciu, jest „istota żywa”. Inaczej istotą żywą jest człowiek, inaczej zwierzę, a jeszcze inaczej roślina.

c) *Analogia proporcji transcendentalnej*. Gdy podobieństwo dotyczy proporcji, jaka zachodzi między elementami koniecznymi transcendentalnymi, wówczas mamy do czynienia z analogią metafizyczną transcendentalną. Na

podstawie tej analogii orzekamy o rzeczach, które realnie istnieją, że są bytami. Podstawą tego orzekania jest odkryta proporcja między elementami istoty i istnienia, które w każdej rzeczy występują w odpowiedniej proporcji. Jako przykład możemy wskazać następującą proporcję: „Jan do swego istnienia” ma się tak, jak „Ewa do swego istnienia”, jak „jabłoń do swego istnienia” itd., i dlatego orzekamy o nich, że są bytami. Orzecznik „byt” jest właśnie ową utworzoną analogiczną nazwą, wskazującą na wspólną analogiczną właściwość. Podobnie orzekamy o rzeczach, że są czymś jednym i odrębnym. W pierwszym przypadku podstawą orzekania o rzeczach, że są jednościami, jest wskazanie na elementy proporcji jako wewnętrznie niesprzeczne. Dzięki temu realizuje się bytowa jedność każdej rzeczy złożonej. Gdy zaś wskażemy na ich bytową zupełność, odkrywamy to, dzięki czemu realizuje się odrębność (suwerenność) i autonomia tego, co złożone. Z kolei kiedy zwrócimy uwagę na proporcję, jaka zachodzi między intelektem i wolą Stwórcy (lub twórcy) a realnymi rzeczami, orzekamy analogicznie o nich jako o prawdzie, dobru i pięknie. Wyrażenia te na terenie metafizyki realistycznej zostały nazwane transcendentaliami.

WARTO ZAUWAŻYĆ, ŻE W ANALOGII PROPORCJI DOCHODZIMY DO UTWORZENIA POJĘCIA ANALOGICZNEGO, KTÓRE DOTYCZY ANALOGATU GŁÓWNEGO I SŁUŻY DO ORZEKANIA O INNYCH RZECZACH⁸.

W ten sposób dokonuje się poznanie rzeczywistości w całym jej bogactwie i różnorodności. Jest to poznanie, w wyniku którego różnorodne przedmioty nazywamy bytem, rzeczą, czymś jednym, odrębnym, prawdą, dobrem czy pięknem. Czynimy tak na podstawie dostrzeżonej proporcji, która dotyczy elementów wewnętrznych (np. istoty do istnienia) lub samych bytów między sobą (np. bytów osobowych, a innych bytów). Jeśli więc bytem nazywamy Jana, drzewo, różę, to nie dlatego, że są tym samym, lecz ze względu na to, że istnieją i mają jakąś treść. Innymi słowy – dlatego, że dostrzegliśmy podobieństwo w ich strukturze, które dotyczy podobnej (analogicznej) proporcji między ich elementami treści i istnienia, nazywamy je bytami.

---

⁸ Tego typu analogia jest najbardziej użytecznym narzędziem poznania metafizycznego. Możemy się nią posługiwać także przy orzekaniu o Absolucie, czyli o Bogu, że jest Bytem, Jedynym, Odrębnym, Prawdą, Dobrem i Pięknem, z tym jednak, że wszystkie te właściwości realizują się w Nim w sposób całkowity. W bytach zaś złożonych tylko w pewnej proporcji.

5. ANALOGIE NIEFILOZOFICZNE

Do analogii niefilozoficznych włączamy takie, które nie są narzędziem poznania rzeczy realnych i nie mają podstawy do orzekania analogicznego w rzeczach realnych. Jednym z przykładów jest analogia metaforyczna.

c) ANALOGIA METAFORYCZNA (gr. *férein metá* – „przenieść poza”). Spotykamy się z nią przede wszystkim w literaturze. Podstawą tej analogii jest nie tyle podobieństwo dostrzeżone w różnorodnych rzeczach czy ich funkcjach, ile doznawanie podobnych przeżyć w odniesieniu do różnych rzeczy. Stąd mówimy o „uśmiechu łąki” czy „uśmiechu losu”. W orzekaniu tym dochodzi do przeniesienia uśmiechu z twórcy człowieka na łąkę czy los, w których nie odnajdujemy żadnych obiektywnych podstaw tego typu poznawczego skojarzenia (ściślej: przeżycia).

Ze względu na to, że analogia metaforyczna dotyczy bardziej przeżyć podmiotu niż poznania rzeczy, nie jest uznawana za adekwatne narzędzie w poznaniu realistycznym. W ramach bowiem analogii metaforycznej dochodzi do przeniesienia na rzecz poznawaną treści subiektywnych przeżyć i odczuć, które nie mają żadnych realnych podstaw w tejsze rzeczy. Z tego powodu analogia ta nie jest uznawana za analogię ściśle filozoficzną.

Z analogią metaforyczną mamy do czynienia także wszędzie tam, gdzie przedmiot poznania jest niedostępny (np. w dziedzinie religii) lub gdy poznanie nie tyle nakierowane jest na poznanie przedmiotu, co subiektywnych przeżyć, które chcemy w jakiś sposób uprzedmiotowić i zobiektywizować (ryk przenosimy na szum fal, uśmiech przenosimy na rozkwitłą łąkę itp.).

Wyróżnione typy analogii ukazują bogactwo poznania realistycznego, które stanowi podstawę poznania rozumiejącego. Dzięki niemu otaczający nas świat osób, zwierząt, roślin i rzeczy jawi się, jako naturalne środowisko ich życia i działania. Dostrzeżona całość i jedność świata nie znosi indywidualności bytów i ich naturalnego zróżnicowania⁹.

---

⁹ Obok analogii poznania (pojęciowania), wyróżniamy ANALOGIĘ ORZEKANIA oraz WNIOSKOWANIA. W pierwszym przypadku koncentrujemy się na tworzeniu wyrażeń analogicznych, które będą występowały w funkcji orzeczników w zdaniach orzecznikowych w analogii orzekania. Jako przykład możemy przywołać zdania orzecznikowe: Jan jest bytem, jabłoń jest bytem, itd. W zdaniach tych komunikujemy zdobytą wiedzę o konkretności: Janie, jabłoni, która nie jest oparta na poznaniu jednoznacznym (ani na wieloznacznym), ale na poznaniu analogicznym. W strukturę analogii orzekania wchodzi terminy analogiczne, które pełnią funkcje orzeczników w zdaniach orzecznikowych, oraz słowo „jest”, które może pełnić funkcję kohezyjną (łącznikową), asercyjną (stwierdzającą) oraz afirmacyjną. W ten sposób mamy do czynienia z różnego rodzaju sposobami orzekania analogicznego. Z kolei analogia wnioskowania jest narzędziem do odkrywania nowych

Na zakończenie należy zauważyć, że sama analogia musi być także rozumiana analogicznie, a nie jednoznacznie. W przypadku próby ujednoznacznienia analogii znika bowiem analogia, a mamy do czynienia z izomorfią matematyczną, opartą na tożsamości proporcji (przy analogii proporcji), czy izonomią pojęciową, opartą na jednoznaczności nazw (przy analogii atrybucji).

Szczególne miejsce w metafizyce zajmuje analogia transcendentalna. Dzięki niej możemy dojść w oparciu o poznanie świata materialnego aż do stwierdzenia istnienia Absolutu, a także wyróżnienia Jego atrybutów. Absolut ten jawi się jako Byt istniejący sam przez się, którego istotą jest istnienie. On też jest ostateczną racją istnienia wszelkich bytów, ich prawdy, dobra i piękna.

IV. PODSUMOWANIE

Należy zaznaczyć, że (1) analogia na terenie filozofii realistycznej jest podstawowym sposobem poznania bogactwa świata osób i rzeczy i chroni ludzkie poznanie przed redukcjonizmem. (2) Analogiczne poznanie, orzekanie i pojęciowanie jest ugruntowane na analogicznym sposobie istnienia bytów, a zatem jest genetycznie i strukturalnie związane z rzeczą. (3) Analogia pozwala ogarnąć poznawczo tak poszczególne jednostkowe rzeczy, jak i całość oraz złożoność świata natury i kultury, nie tracąc równocześnie z pola widzenia zróżnicowania istniejących w nim bytów. (4) Nabudowana na analogii teoria znaczenia terminów językowych daje podstawę ujęcia w znaczeniu danej nazwy najgłębszej struktury rzeczy, gdyż wskazuje na koniecznościowy układ treści znaczonej rzeczy, a co stanowi o właściwym i adekwatnym rozumieniu oznaczanej przez nazwę rzeczy.

---

praw, formułowania nowych zasad. Prawa te czy zasady są jakby „domniemywane”, jako występujące w podobnych sytuacjach, zdarzeniach czy faktach, ze względu na zachodzące podobieństwo przyczynowania lub proporcję między złożeniami bytowymi, które realizują się w różnych rzeczach. Prawa te czy zasady ze względu na różnorodność i złożoność rzeczy nie mogą być rozumiane jednoznacznie, ale właśnie analogicznie.

BIBLIOGRAFIA

- Krapiec M.A., 1995, *Realizm ludzkiego poznania*. Dzieła II, Lublin.
- Krapiec M.A., 2005, «Analogia w filozofii», [in:] *Analogia w filozofii*. Zadania współczesnej metafizyki 7, [red.] A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Skrzydlewski, Lublin.
- Locke J., 1955, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, tłum J. B. Gawrecki, Warszawa.
- Marciszewski W., 1977, *Metody analizy tekstu naukowego*, Warszawa.

LA THÉORIE ANALOGIQUE DU SENS DES TERMES LINGUISTIQUES
ÉLÉMENTS DE LA MÉTAPHYSIQUE DE LA LANGUE

R é s u m é

En philosophie réaliste, l'analogie est un mode basique de connaissance de la richesse du monde des personnes et des choses. Elle protège la connaissance humaine contre le réductionnisme. La connaissance analogique est enracinée dans le mode analogique de l'existence des êtres. Elle est donc liée aux choses de manière génétique et structurelle. L'analogie permet de réunir cognitivement aussi bien les choses particulières que la totalité et la complexité du monde de la nature et de la culture, tout en préservant la pluralité des êtres qui la composent. La théorie du sens des termes linguistiques, bâtie sur l'analogie, constitue le fondement de la conception de la structure la plus profonde de la chose du sens d'une dénomination, puisqu'elle montre une disposition nécessaire du contenu de la chose dénotée, ce qui est capital pour sa compréhension appropriée.

Mots-clés : analogie, relation, sens, la langue, la métaphysique, réalisme cognitif.

ANALOGICZNA TEORIA ZNACZENIA TERMINÓW JĘZYKOWYCH.
ELEMENTY METAFIZYKI JĘZYKA

Streszczenie

Analogia na terenie filozofii realistycznej jest podstawowym sposobem poznania bogactwa świata osób i rzeczy i chroni ludzkie poznanie przed redukcjonizmem. Poznanie analogiczne jest ugruntowane na analogicznym sposobie istnienia bytów, a zatem jest genetycznie i strukturalnie związane z rzeczą. Analogia pozwala ogarnąć poznawczo tak poszczególne jednostkowe rzeczy, jak i całość oraz złożoność świata natury i kultury, nie tracąc równocześnie z pola widzenia zróżnicowania istniejących w nim bytów. Nabudowana na analogii teoria znaczenia terminów językowych daje podstawę ujęcia w znaczeniu danej nazwy najgłębszej struktury rzeczy, gdyż wskazuje na koniecznościowy układ treści znaczonej rzeczy, a co stanowi o właściwym i adekwatnym rozumieniu oznaczanej przez nazwę rzeczy.

Słowa kluczowe: analogia, relacje, znaczenie, język, metafizyka, realizm poznawczy.